

PROIECTE DE REORGANIZARE A DIRECȚIEI MONUMENTELOR ISTORICE ÎN ANII 1960

de CRISTIAN VASILE

Abstract

In 1948 a venerable cultural institution such as the National Commission on the Historical Monuments ended its existence due to communist authorities' decision. After three years the government set up a scientific commission under the aegis of the Romanian Academy, but its functions were limited. No sooner than the year 1959 the old commission reappeared as the Department on the Historical Monuments being part of the State Committee for Constructions, Architecture, and Systematization. Due to its activities endangered churches and other historical monuments were restored. However, in 1965 – after Nicolae Ceaușescu took over the leadership of the Romanian Communist Party – the ideological sections of the RCP's Central Committee gathered archaeologists, architects, art historians, and other experts in order to seek a better functioning for the Department on the Historical Monuments. In the end Ceaușescu's plans for territorial systematization brought the annihilation of the Department in 1977.

Keywords: historical monuments; cultural heritage; Communist cultural policies; art restoration; art history.

Există în deceniile șase și șapte – în ceea ce privește înființarea unor muzee și a unor instituții/direcții care să vegheze asupra patrimoniului cultural – mai multe decizii politice adoptate de partid și guvern ce nu sunt puse în practică. De pildă, prin Hotărârea Consiliului de Miniștri (HCM) din 25 iunie 1955 s-a prevăzut înființarea Muzeului de Istorie Națională a RPR, ca instituție de stat cu personalitate juridică, funcționând sub controlul și îndrumarea Academiei RPR. Înființarea efectivă a Muzeului și funcționarea lui ar fi antrenat probabil o concentrare importantă de documente, medalii, descoperiri arheologice; decizia venea la câteva zile după adoptarea HCM din 23 iunie 1955, prin care se aproba *Regulamentul privind protejarea, restaurarea și folosirea monumentelor de cultură* (stabilite de Comisia Științifică a Monumentelor Istorice și de Artă, instituție înființată la 15 martie 1951)¹. Motive politice, financiare, logistice și administrative au întârziat întemeierea preconizatului muzeu.

Într-o Notă din 12 august 1957 privind înființarea Muzeului de Istorie Națională, emanată de la Secția de Știință și Cultură a Comitetului Central al PMR, se fac următoarele precizări: „Datorită (!) unor greutăți de ordin obiectiv, în special a lipsei de spațiu, până în prezent nu s-a reușit să se treacă la organizarea acestui muzeu de o considerabilă importanță pentru mișcarea culturală din țara noastră”². De fapt, nu era atât vorba de *lipsă de spațiu*, cât de un regim de priorități în ceea ce privește instituțiile muzeale, iar Muzeul de Istorie Națională a fost socotit de mai mică importanță în comparație cu Muzeul „V.I. Lenin–I.V. Stalin”. Chiar nota admitea situația de inferioritate: „A existat o posibilitate, cu câțiva ani în urmă, pentru soluționarea problemei spațiului unui muzeu central de istorie. În acest sens s-a amenajat clădirea, care în prezent constituie Muzeul «Lenin–Stalin». După terminarea interioarelor însă, datorită unor condiții necesare atunci, clădirea nu s-a mai afectat Muzeului de Istorie, rămânând ca să se caute alt spațiu corespunzător. HCM-ul amintit, din 1955, prevedea o parte a fostului Palat al Justiției pentru Muzeul de Istorie, însă nici de această dată nu s-a trecut la realizarea și amenajarea lui”³. Instructorii Secției de Știință și Cultură au propus unificarea cu Muzeul de Arheologie (de fapt, Muzeul Național de Antichități⁴), preconizând „să se acorde

¹ Ioan Opreș, *Ocotirea patrimoniului cultural. Tradiții, destin, valoare*, prefață de Vasile Drăguț, București, 1986, p. 178-179.

² Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita *ANIC*), fond CC al PCR – Secția de Propagandă și Agitație, dosar nr. 5/1957, f. 104.

³ ANIC, fond CC al PCR – Secția de Propagandă și Agitație, dosar nr. 5/1957, f. 105-106.

⁴ Din 1949 funcționa ca secție de arheologie a Institutului de Istorie al Academiei RPR.

pentru înființarea sa fosta clădire a Ministerului Construcțiilor din B-dul 6 Martie⁵, declarată de specialiști corespunzătoare unui asemenea țel”. „Specificăm – continua documentul – că organizarea Muzeului poate fi terminată în scurt timp datorită condițiilor materiale existente și dorinței specialiștilor, exprimată cu nenumărate ocazii”⁶. Până la urmă, întemeierea Muzeului a întârziat mai bine de un deceniu și nici măcar proiectata unificare nu s-a produs (în anul următor a luat ființă, în locul Muzeului de Antichități, *Institutul de Arheologie*, condus de Emil Condurachi⁷).

Un alt exemplu de proiect nepus în practică îl oferă chiar documentul reprodus mai jos. Secția de Știință și Artă a propus în toamna anului 1965 constituirea unei Comisii Naționale a Monumentelor Istorice pe lângă Consiliul de Miniștri, cu mențiunea că în „Planul pentru îmbunătățirea activității de educație patriotică a oamenilor muncii, aprobat de Biroul Politic al CC al PMR în 1957 se prevedea constituirea unui comitet al monumentelor istorice pe lângă Consiliul de Miniștri”. Planul nu s-a concretizat, nu a fost întemeiat vreun *Comitet*, în condițiile stipulate de documentul ideologic din 1957, în schimb, prin HCM nr. 781 din 1959 s-a înființat Direcția Monumentelor Istorice (DMI)⁸, pe lângă Comitetul de Stat pentru Construcții și Arhitectură – structură care avea rang de minister⁹.

În toamna anului 1965, într-un moment de bilanț și de analiză a oportunităților privind diverse transformări instituționale, s-a luat în calcul inclusiv reorganizarea Direcției Monumentelor Istorice. Nu știm în ce măsură venirea în fruntea CSCA¹⁰ a arh. Pompiliu Macovei, ca succesor al Constanței Crăciun, a impulsionat reanalizarea cadrului de funcționare a DMI. Cert este că Secția Comitetului Central, așa cum reiese și din document, a găsit sprijin la CSCA în privința inițiativei de schimbare. Neglijarea de către DMI a unor monumente istorice și arheologice, necesitatea centralizării activității de protejare și restaurare, precum și presupusa autoritate scăzută a DMI sunt doar câteva dintre motivațiile cuprinse în document și care se constituie într-o pledoarie pentru crearea unei *Comisii Naționale a Monumentelor Istorice*. Pe lângă argumentele legate de eficientizarea funcționării DMI, se distinge și o tendință de revenire la tradițiile instituționale de dinainte de 1948, prin revenirea la vechea titulatură. Este un fenomen mai larg, în contextul în care anul 1965 a marcat schimbarea de denumire a țării (din *Republica Populară Română* în *Republica Socialistă România*), a partidului (din *PMR* în *PCR*), dar și modificarea grafiei. Se sublinia o dată în plus ideea de continuitate cu realități și tradiții puse în pericol de „revoluția culturală” de după 1948, din anii stalinismului dezlănțuit. Evident, într-un stat comunist, care își asuma deschis ideologia și propaganda ateist-științifică de tip sovietic, nu mai putea fi vorba de o funcționare a Comisiei pe lângă Departamentul Cultelor, așa cum se întâmplase până în 1948 cu *Comisiunea Monumentelor Istorice*¹¹. Aceste propuneri reflectă complicatul proces de negociere dintre intelectuali (*specialiștii*, amintiți și în document) și vârfurile partidului. Secția de Știință și Artă – care continua *Secția de Știință și Cultură* a anilor 1950 – pare că se arată mai receptivă decât departamentele ideologice ale Comitetului Central din deceniul precedent, și preia mai multe recomandări ale diversilor specialiști (arheologi, arhitecți, artiști plastici, muzeografi etc.). Însă multe dintre propuneri nu vor fi puse în practică. Ba chiar, începând din 1977, se va ajunge la un regres dramatic în ceea ce privește protejarea monumentelor istorice și a centrelor istorice urbane. *Sistematizarea orașelor*¹² a însemnat, de fapt, distrugere și s-a produs imediat după anihilarea DMI (redenumită *Direcția Patrimoniului Cultural Național*).

Discuții privitoare la sistematizare și la soarta centrelor vechi ale orașelor s-au purtat și în anii 1965-1966, existând un pluralism al opiniilor, realitate care nu se va regăsi peste un deceniu. Mai mulți specialiști, inclusiv conducători ai DMI, au pledat pentru salvarea ariilor de interes istoric din București și din alte centre urbane. Arh. Virgil Bilciurescu, care s-a aflat un timp și în fruntea Direcției Monumentelor Istorice, aprecia în anul 1966, în revista *Arhitectura*, că păstrarea centrelor istorice este de două ori sau chiar de trei ori mai

⁵ Actualul Bulevard Mihail Kogălniceanu.

⁶ ANIC, fond CC al PCR – Secția de Propagandă și Agitație, dosar nr. 5/1957, f. 104-106.

⁷ Constantin Preda, *Institutul de Arheologie*, în *Enciclopedia istoriografiei românești*, coord.: Ștefan Ștefănescu, București, 1978, p. 364.

⁸ Ioan Opreș, *Ocotirea patrimoniului cultural. Tradiții, destin, valoare*, prefață de Vasile Drăguț, București, 1986, p. 180.

⁹ Ulterior a purtat titulatura de Comitetul de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistematizare.

¹⁰ *Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă*, denumirea Ministerului Culturii între 1962 și 1971.

¹¹ CMI și-a încetat activitatea în 1948; Ioan Opreș, *Monumentele istorice din România 1850-1950*, București, 2001, p. 627.

¹² O discuție în jurul conceptului, cu o bună contextualizare și trecere în revistă a cadrului legislativ din epoca N. Ceaușescu, v. la Ana Maria Zahariade, *Arhitectura în proiectul comunist. România, 1944-1989 / Architecture in the Communist Project. Romania, 1944-1989*, București, 2011, p. 37 și urm.

ieftină decât demolarea totală și reconstrucția lor¹³. În forme atenuate, acest tip de discurs s-a putut menține și la începutul anilor 1970. Însă contextul era deja unul schimbat, dominat de spiritul național stalinist¹⁴ impus de Nicolae Ceaușescu. Noua realitate ideologică sugerând tendința spre restalinizare – vizibilă din iulie 1971, dar mai ales din 1974 – se vedește și în documentele Secțiilor ideologice ale Comitetului Central al PCR, care împrumută din ce în ce mai puțin din recomandările diverselor categorii de intelectuali și artiști.

Revenind la propunerile formulate în toamna lui 1965, să spunem că restructurarea preconizată nu s-a produs. DMI a rămas în componența CSCAS, având în continuare răspunderea îndrumării trusturilor centrale și locale de construcții în acțiunile de restaurare a monumentelor istorice, a obiectivelor de interes cultural și a clădirilor de patrimoniu¹⁵. În schimb, în 1971 Direcția Monumentelor Istorice și-a modificat titulatura (a fost redenumită Direcția Monumentelor Istorice și de Artă) și a intrat în subordinea Consiliului Culturii și Educației Socialiste. În 1975 a devenit Direcția Patrimoniului Cultural Național¹⁶. În același timp, prin Decretul nr. 301 din 1971 vechea Comisie Științifică a Monumentelor Istorice și de Artă (înființată în 1951) devenea *Comisia Monumentelor Istorice și de Artă*, organism care *ajuta* Consiliul Culturii și Educației Socialiste¹⁷ și era practic rupt de Academia RSR (pusă oricum în umbră de noua *Academie de Științe Sociale și Politice*).

*

Secția Știință și Artă a CC al PCR

Referat privind constituirea Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice

Activitatea în domeniul monumentelor istorice a fost analizată cu sprijinul unui larg colectiv de specialiști. (Prezentăm alăturat o informare, însoțită de un album documentar.)¹⁸

Din analiza efectuată rezultă că preocupările privind protejarea, restaurarea și punerea în valoare a monumentelor istorice au apărut încă de la crearea statului național român și s-au dezvoltat încontinuu, luând o mare amploare în anii regimului nostru.

În 1860 s-a înființat Comisia Monumentelor Istorice care, până în 1948, a funcționat pe lângă Departamentul Cultelor, iar în anii 1948-1959 în cadrul Academiei [RPR]. În 1959 a luat ființă actuala Direcție a Monumentelor Istorice (DMI) de pe lângă Comitetul de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistematizare.

Data fiind complexitatea problemei monumentelor, determinată de varietatea și numărul mare al lor, precum și de diversitatea sarcinilor pe care le pun, [în] paralel cu DMI, de acest domeniu se preocupă și alte foruri ca: Academia R.S. România, CSCA¹⁹, MFA²⁰, Departamentul Cultelor, sfaturile populare.

Datorită (sic!) dispersării eforturilor, lipsei unei preocupări suficient de susținute, se mențin încă în stare de degradare multe monumente, dintre care unele de mare valoare istorică sau artistică. În prezent nu există un for care să asigure coordonarea de ansamblu a problemelor privind evidența, studierea, restaurarea și punerea în valoare a monumentelor istorice, să antreneze factorii mențiți să-și dea contribuția la rezolvarea în cât mai bune condiții a sarcinilor multiple care se pun în acest domeniu.

1. Una din principalele laturi ale activității privind monumentele istorice este aceea de *cercetare științifică*. Studiul monumentelor, care este un proces de durată (el trebuie să precedă restaurarea și de cele mai multe ori continuă și după aceea), prezintă o mare importanță atât pentru asigurarea unei restaurări

¹³ Dr. arh. Virgil Bilciurescu, *Sistematizarea centrelor istorice ale vechilor orașe*, în *Arhitectura*, anul XIV, nr. 6 (103), 1966, pp. 46-49. Apud Dinu C. Giurescu, *Distrugerea trecutului României*, București, 1994, p. 16.

¹⁴ Pentru distincția dintre *stalinism național* și *comunism național*, v. Vladimir Tismăneanu, *Ce a fost stalinismul național?*, în *Despre comunism. Destinul unei religii politice*, București, 2011, p. 74 și urm.

¹⁵ ANIC, fond CC al PCR – Secția de Propagandă și Agitație, dosar nr. 5/1968, f. 39.

¹⁶ Gheorghe I. Cantacuzino, *Cercetare și restaurare în ultimele patru decenii*, comunicare prezentată în cadrul Simpozionului Asociației *Arhitectură, Restaurare, Arheologie*, 18 aprilie 2008. http://www.simpara.ro/ara9/a9_02_06.htm, accesat la 8 februarie 2012.

¹⁷ Ioan Opriș, *Ocrotirea patrimoniului cultural. Tradiții, destin, valoare*, prefață de Vasile Drăguț, București, 1986, p. 182; Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România, partea I-a, nr. 108, marți, 21 septembrie 1971.

¹⁸ Materialele amintite nu se regăsesc în dosar.

¹⁹ Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă.

²⁰ Ministerul Forțelor Armate.

adecvate, cât și pentru lămurirea a o serie de probleme de istorie (cum sunt cele referitoare la formarea poporului român și la constituirea statelor feudale românești), istoria artelor și a arhitecturii. Se constată însă că, în stabilirea obiectivelor de restaurat și în alegerea soluțiilor, n-a fost solicitată suficient colaborarea institutelor de specialitate ale Academiei. Direcția Monumentelor Istorice din cadrul CSCAS restaurează și consolidează în principal monumente istorice cu caracter arhitectural – dintre care majoritatea sunt biserici și mănăstiri – și neglijează în mare măsură monumentele istorice și arheologice care nu reprezintă opere deosebite din punctul de vedere al arhitecturii.

2. Alt aspect important al activității în domeniul monumentelor este legat de *tehnica lucrărilor de restaurare, consolidare și conservare*. Aceste lucrări pun deseori probleme de construcție și de arhitectură foarte complicate, care depășesc competența specialiștilor din DMI și pentru a căror rezolvare este necesar aportul celor mai experimentați ingineri-constructori și arhitecți. Sunt probleme cum ar fi: conservarea și restaurarea frescelor de pe pereții monumentelor, a mozaicurilor antice, mobilierului, costumelor și documentelor vechi care, din lipsa unui laborator corespunzător de recondiționare și a unor specialiști, nu pot fi soluționate. (În cazuri care necesitau intervenții urgente s-a cerut concursul unor specialiști străini; însă multe monumente de acest fel continuă să se degradeze treptat.)

3. O sarcină de cea mai mare importanță o constituie *punerea în valoare a monumentelor*. Integrarea acestora în acțiunea de propagandă contribuie la cunoașterea valorilor materiale și spirituale create de înaintașii noștri în decursul veacurilor, a trecutului de luptă al poporului, la educația patriotică a maselor și în special a tinerei generații. Acest obiectiv, pentru a cărui realizare e necesară antrenarea și participarea nemijlocită a numeroase instituții și organizații (CSCA, sfaturile populare, uniunile de creatori, unele societăți științifice și organizații de masă, Oficiul Național de Turism ș.a.) depășește posibilitățile Direcției Monumentelor Istorice. În prezent, activitatea de popularizare a monumentelor este slab organizată și insuficient de cuprinzătoare. Din această cauză, multe monumente importante rămân necunoscute nu numai publicului larg, ci și unor oameni de cultură. Sunt cazuri în care, datorită (sic!) unei utilizări neadecvate, monumentele nu-și pot îndeplini rolul lor cultural educativ.

Pentru soluționarea în mod corespunzător a acestor probleme, considerăm că este necesară constituirea unui organism cu autoritate și prestigiu, care să asigure atât pe plan central, cât și local coordonarea și eșalonarea eforturilor legate de evidența, restaurarea, popularizarea și utilizarea monumentelor istorice.

În acest sens propunem:

1. Constituirea Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice pe lângă Consiliul de Miniștri. (Anexăm un proiect cu componența și atribuțiile Comisiei.) Menționăm că în „Planul pentru îmbunătățirea activității de educație patriotică a oamenilor muncii” aprobat de Biroul Politic în 1957 se prevedea constituirea unui comitet al monumentelor istorice pe lângă Consiliul de Miniștri.

2. Transformarea actualei Direcții a Monumentelor Istorice de pe lângă CSCAS într-un institut central de restaurare și conservare al Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice. Acest institut, pe lângă unitățile de proiectare și execuție pe care le are DMI, să fie dotat cu ateliere și laboratoare pentru recondiționarea obiectelor de valoare (picturi, sculpturi, argintărie, țesături, ceramică, pergament etc.).

3. Organizarea în următoarele trei luni, pe baza informării anexate, a unei analize privind situația monumentelor istorice. Această analiză să se facă în Secția de Științe Istorice și la Prezidiul Academiei, în Biroul executiv al CSCA, la CSCAS, în birourile comitetelor executive ale sfaturilor populare regionale.

Din aceste discuții să se țină o consfătuire la Consiliul de Miniștri cu participarea tuturor forurilor interesate, în care să se dezbată principalele probleme privind activitatea în domeniul monumentelor istorice și constituirea Comisiei Naționale.

23.X.1965

Anexa

A. Componența Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice:

Președinte.....

Vicepreședinți

- președintele Academiei Republicii Socialiste România
- președintele Comitetului de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistemizare
- președintele Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă

Secretar general

Membri (24-26 de persoane) – reprezentanți ai unor instituții (centrale și locale) și organizații interesate în această problemă, precum și unii dintre cei mai valoroși istorici, arheologi, istorici de artă, arhitecți și alți specialiști.

Ar putea fi luați în considerație:

- președintele Sfatului popular al regiunii Dobrogea
- președintele Sfatului popular al regiunii Argeș
- președintele Sfatului popular al regiunii Suceava
- președintele Sfatului popular al regiunii Hunedoara
- președintele Sfatului popular al regiunii Cluj
- președintele Secției de Științe Istorice a Academiei R.S. România
- directorul Institutului de Istorie al Academiei R.S. România
- directorul Institutului de Arheologie al Academiei R.S. România
- directorul Institutului de Istorie a Artei al Academiei R.S. România
- directorul Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PCR
- rectorul Institutului de Arhitectură
- directorul Muzeului Național de Artă
- directorul Oficiului Național de Turism
- secretarul general al Departamentului Cultelor
- un reprezentant al Consiliului Superior Politic al Armatei
- un reprezentant al Uniunii Artiștilor Plastici
- un reprezentant al Uniunii Scriitorilor
- un reprezentant al Consiliului Central al Sindicatelor
- un reprezentant al Uniunii Tineretului Comunist

Comisia va avea un *secretariat permanent* format din secretarul general și trei secretari. De asemenea, va avea un aparat restrâns de cadre tehnic-științifice de specialitate, precum și aparatul tehnico-administrativ corespunzător.

Comisia va avea organe locale, care vor funcționa pe lângă sfaturile populare ale regiunilor, precum și ale unor raioane sau orașe.

B. Atribuțiile Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice

I. Comisia Națională a Monumentelor Istorice va reexamina repertoriul monumentelor de pe teritoriul R.S. România și va face propuneri de revizuire a acestuia (pe 15-20 de ani) privind restaurarea, conservarea și punerea în valoare a monumentelor istorice și un proiect de buget corespunzător, precum și propuneri în vederea adoptării unei legislații adecvate și unitare referitoare la monumente, pe care să le supună aprobării Consiliului de Miniștri. Noua legislație va cuprinde și reglementarea juridică a dreptului de proprietate și folosință asupra monumentelor istorice și a circulației monumentelor mobile.

II. Principalele atribuții permanente ale Comisiei vor fi:

1. Îndrumarea cercetărilor științifice în domeniul monumentelor, organizarea de sesiuni și dezbateri asupra rezultatelor cercetării, precum și asupra principiilor și metodelor de restaurare;
2. Coordonarea activității de popularizare a monumentelor;
3. Supunerea spre aprobare Consiliului de Miniștri a completării sau modificării listei monumentelor istorice;
4. Inițierea și supunerea spre aprobare Consiliului de Miniștri a actelor normative privind monumentele;
5. Aprobarea materialelor de îndrumare privind lucrările de conservare, protejare, restaurare, punere în valoare și folosire a monumentelor istorice, precum și pentru paza acestora;
6. Stabilirea (anual și în perspectivă) a ordinii de urgență în ce privește lucrările în ce privește lucrările de restaurare a monumentelor;
7. Avizarea celor mai importante proiecte de restaurare a monumentelor (în special a acelor care ridică probleme complexe de arheologie, arheologie sau artă plastică);
8. Avizarea propunerilor Academiei R.S. România, CSCAS, CSCA și sfaturilor populare privind lucrările care necesită intervenții urgente.

25.X.1965.

ANIC, fond CC al PCR – Secția de Propagandă și Agitație, dosar nr. 7/1965, f. 29-33.

